

lakšeg do njih dolaženja. Važnost i uloga nacionalnog kôda u bibliografskoj uporabi ogledat će se prvenstveno u činjenici da će temeljem njega hrvatska knjiga biti jasno određena u knjižnim fondovima svih svjetskih knjižnica, u različitim bibliografijama, u znanstvenim projektima, a osobito u školskim zavodima gdje se uči hrvatski jezik, prije svega na sveučilištima, u odgovarajućim dopunskim školama, te na svim znanstvenim, stručnim, upravnim i političkim adresama bitnim za položaj hrvatskoga jezika i hrvatske književne i znanstvene baštine u određivanju i oblikovanju sastavnica cjelokupnog svjetskog kulturnog nasljeđa.

Napokon možemo utvrditi činjenicu da je upravo od spomenute odluke u svijetu hrvatski jezik „identificiran“ onakav kakav samostalan doista i jest. Nije to samo priznanje hrvatskoga jezika na međunarodnoj sceni, već je to istodobno i priznanje hrvatske pisane baštine koja je bitan čimbenik i sastavni dio svjetske kulturne baštine. Hrvatskim će se autorima nakon ovog priznanja prvi put u svjetskom kulturnom krajoliku dogoditi da ih se napokon prepoznaje kao hrvatske autore, te da ravnopravno svojim radom nastave doprinositi svjetskoj riznici znanja, istodobno unoseći u nju hrvatski nacionalnih trag, čime će i hrvatski nacionalni identitet u punom opsegu postati prepoznatljiv na globalnoj razini.

U svjetlu izrjeke uglednoga hrvatskoga književnika i jezikoslovca Frana Kurelca: „po jeziku narodi gospoduju, kad im ga oduzmeš – sluguju“, ostvareno je prevažno postignuće za hrvatsku pisanu riječ, a hrvatski jezik, to najvažnije obilježje hrvatskoga nacionalnoga identiteta, napokon je dobio ravnopravan međunarodni suvereni položaj.

Tihomil Maštrović

PITANJA I ODGOVORI

OPRJEKA Č/Ć U IMENICAMA KAO STAJAČICA/STAJAČICA

Riječi s glasovima *č* i *ć* stalno nam zadaju poteškoća pa ima pojedinaca, među njima i pokoji jezikoslovac, koji misle da bi se oprjeka između tih glasova ukine, da se uvede samo jedan *č*, ne misleći koliko kojih ima. Kad uzmemo samo one sa sufiksom -ač, kao *pjevač*, ima ih do tisuću i svaki dan se pojavi ili lako može pojaviti koja takva nova, mnogo ih ima na

-i^ć, česte su naše umanjence *nožić*, *stolić*, *vjetrić*, da naša prezimena i ne spominjem, kojih ima na tisuće. To je veliko mnoštvo jednih i drugih zaprjeka da se ta dva glasa izjednače (malo bi koji Kovačević, Marković, Petrović pristao da odjednom bude Kovačević, Marković, Petrović). S druge strane ima i više od polovice Hrvata kojima su *č* i *ć* dva glasa kao *t* i *d*, a što je najvažnije ti su glasovi višestoljetni inventar hrvatskoga književnoga jezika i u njemu su razlikovni, često tvore oprječni par, kao *čelo* (dio lica) – *ćelo* (ćelovanja), *vračati* (baviti se vraćanjem) – *vraćati*

(ići, davati nazad), *ne ću* (ja ne želim) – *ne ću* (on nije čuo), *ući* šetajući (unići šetajući) – *ući* šetajući (stječe znanje dok šeta). Kad bismo dakle ukinuli tu glasovnu razliku, upali bismo u druge nove neprilike, morali bismo u većoj mjeri rabiti naglasne oznake i duljine, značenja i dr., a to nije ništa lakše od učenja razlika *ć/č* jer se razlikovne osobine ne mogu ukidati bez određenih posljedica. Sreća je što većina onih koji poteškoće s tim glasovima nastoje riješiti na normalniji način, traže druge putove.

Tako su Gordana Drmić, profesorica hrvatskoga i njezin sin student raspravljali je li voda *stajačica* ili *stajaćica* i kad su se već složili da bi trebala biti *stajaćica*, kako uostalom i piše u 8. izdanju Babić-Finka-Moguševa Hrvatskoga pravopisa:

stajačica (npr. voda),

sjetili su se da postoji i zvijezda koja stoji pa je li i ona *stajačica*, jer se zvijezda u Hrvatskom pravopisu ne spominje. Pri tome se mama sjetila da je u novosadske pravopisu bilo drugačije. Kad su išli pogledati, tamo su našli:

stajačica (voda, zvijezda; drugo je stajaćica)

stajaćica (stajaća, svilena haljina, košulja i sl.; drugo je stajačica).

To ih je zbunilo pa su odlučili pitati uredništvo Jezika.

Takva pitanja potiču autore pravopisa, i ne samo njih, da razmotre dosadašnje odredbe i da uvedu poboljšanja ako pronađu da dosadašnja norma nije dobra u svakoj pojedinosti.

Kad pogledamo u 8. izdanje Hrvatskoga pravopisa, naći ćemo u njemu još sličnih oprjeka:

brijačica (ona koja brije); drugo je brijaćica

brijaćica (britva); drugo je brijačica

jahačica (ona koja jaše)

jahaćica (ona koja služi za jahanje npr. mazga jahaćica)

kopačica (žena koja kopa)

kopaćica (stroj ili naprava kojom se kopa)

oračica (ona koja ore)

oraćica (sprava, zemlja)

spavačica (žena koja spava, drugo je spavaćica)

spavaćica (košulja za spavanje, drugo je spavačica)

šivačica prema šivač (drugo je šivaćica)

šivaćica (šivaća igla, šivaći stroj), drugo je šivačica

A bez takvih oprjeka u rječniku nalazimo: **brisačica**, **grijačica**, **kupačica**, **plivačica**, **sijačica** (žena), **vezačica**.

Odgovor bi u prvi tren bio veoma jednostavan i pouzdan: ako je u osnovi imenica na -ač, koja znači mušku osobu, onda imenica na -ačica znači istu takvu žensku osobu, ako je u osnovi pridjev na -aći, onda je -ačica i znači nešto drugo. Kad su oprjeke posrijedi i sustavna tvorba, čini se da ne treba drugih boljih dokaza.

Promotrimo li te podatke potanje, kritičnije, možemo odmah reći da oni nisu istolični, istovrsni, pa da se na brzinu i bez posebnoga razmišljanja ne mogu riješiti jer se u njihovu rješavanju ne snalaze ni svi stručnjaci, a kamoli da bi se snašli laici.

Imenice *stajačica* u značenju „haljina, košulja“ u našem Hrvatskom pravopisu nema, jer se u hrvatskome jeziku nije ostvarila, ili bar nije zabilježena, a kad bi je bilo, to bi bila žena stajač, ženski stajač, pa bi bila *stajačica*, kao što je *spavačica* - žena spavač u oprjeci sa *spavaćica* - spavaća haljina, pidžama. Ako pogledamo u Maretićev Jezični savjetnik i Akademijin rječnik, onda ćemo biti zbunjeni. Naime Maretić u Jezičnom savjetniku piše: „*stajačica*, Fixstern, t. j. nekretnica; mislim, da je tako bolje nego:

stajačica (jer ovo bi upravo značilo: svečana zvijezda!), a stajačica je kao: beračica, igračica, pjevačica, plivačica, ali ne znači žensko čeljade kao te riječi, nego stvar kao brijačica, oračica.“

Tu je Maretić pomiješao jezike, osnove i značenja. U Akademijinu rječniku *stajači* znači *svečan* uzeto iz sveze *stajaća haljina*, *stajaća košulja*, koja je za nedjelju i blagdan, a potvrde pokazuju da te riječi nema u hrvatskome jeziku. A i kad bi je bilo, jasno je da zvijezda ne može biti svečana, a kad zvijezda stoji, može se zvati stajaća zvijezda, a onda *stajačica*, kao i voda koja stoji. A do zbrke je dovelo to što je Maretić pomiješao dva književna jezika, srpski i hrvatski jer se oni tu jasno razlikuju. Što Maretić navodi analogiju *brijačica* u značenju stvar, to je zato što pogrešno navodi glasovni sastav jer u srpskom nije *brijačica* nego *brijačica*, Srbi razlikuju *č* i *ć*, a drugo, ta riječ u srpskome ne znači ženu brijača, nego ono što se hrvatski kaže *britva*, kao što u srpskome *brijač* nije čovjek koji brije, nego stvar kojom se brije, opet *britva*. *Brijač* je u hrvatskome značenju, u srpskome se kaže *berberin*, kako pokazuje RSANU (rječnik Srpske akademije). I ta je razlika lijepo opisana u RSANU, eufemistički doduše, ali jasnim kraticama (ist. kraj.) – (zap. kr.).

U tom rječniku jasno piše da je u srpskome *brijačica* i da je zastarjelo, a ta se pogreška preko Boranićeva pravopisa pa novosadskoga vuče sve do našega Hrvatskoga pravopisa jer u 8. izdanju imamo:

brijačica (ona koja brije): drugo je brijačica

brijačica (britva) drugo je brijačica.

Koliko potvrde pokazuju, *brijačica* se u hrvatskome književnome jeziku nije ostvarila ni u jednome značenju i zato ju u novome izdanju Hrvatskoga pravopisa ne treba ni spominjati.

Eto kako treba napraviti preciznu analizu da bi se došlo do dobre ocjene.

Iako treba uzeti u obzir značenje, jednako tako treba uzeti i tvorbu. Tako je *jahačica* žena koja jaše, a *jahačica* je životinja koja služi za jahanje, npr. mazga jahačica.

Tako bi *oračica* bila žena koja ore, ali se u tome značenju u hrvatskom književnom jeziku nije ostvarila, samo je potencijalna riječ, ostvarila se u značenju *gužva* (karika od pletenoga šiblja), ali ni ona nema književnih potvrda nego samo dijalekatnih, kao i *oračica* u značenju oranica, njiva.

Takva bi bila oprjeka i *brisačica* ‘žena brisač’ – *brisačica* ‘brisača naprava’ da su se te dvije riječi ostvarile, ali nisu, prva je samo potencijalna riječ, umjesto druge u hrvatskom se ostvarilo brisalo, brisalice.

Tako se još razlikuje *kopačica* ‘žena koja kopa’ od *kopačica* ‘kopača motika’ (u novosadskome pravopisu), u našem Hrvatskom pravopisu znači stroj. Međutim, dok se prva riječ ostvarila, za drugu je malo vjerojatno jer se to u hrvatskome jeziku zove motika. Mi doduše u Hrvatskom pravopisu imamo *kopačica* (*stroj ili naprava kojom se kopa*), ali treba provjeriti je li se ostvarila kao ratarski stroj pa ju onda unijeti u pravopis jer stroj može biti i *kopačica*. Tu je druga motivacija, nije više tvorbena, nego značenjska, jednostavno prijenos značenja jer kopačica kao stroj radi isto što i žena pa se tako može i zvati.

Slično vrijedi i za *kupačicu* ‘ženu koja se kupa’. Ona je obilno potvrđena riječ, dok se za *kupačicu* ‘kupaće odijelo’ nije našla ni jedna hrvatska upotrebnost potvrda, a teško da će se i naći jer se predmet obilno rabi, ali se naziva kupači kostim, kupaće gaćice. Zato *kupačice* u hrvatskome pravopisu i nema.

Oprjeka *šivačica* – *šivačica* bila bi bez poteškoća kad bi se ostvarila jer su semantička polja jasna: *šivačica* ‘žena koja šije’, a

šivačica 'alat, stroj kojim se šije', npr. šivačji stroj. Druga se riječ ostvarila u jednoj jedinosti potvrdi, i to sa *č*: *Ruke joj [se] zaustavljaju ... na svijetloj ploči šivačice*. (M. Božić)

Jednostavno bismo mogli reći da je to pogreška, da nije jednoga drugoga kriterija po kojem taj stroj radi isto što i žena koja šije, samostalno šije, dakle *šivačica* i odatle *č* u njezinu glasovnom sastavu, kao i u *kopačica* i *kosačica*. Analogiju imamo u imenicama *sijačica*, *redosijačica* i *samovezačica*.

Sijačica je u AR zapisana kao 'žena koja šije', a *sijačica* zemlja pogodna za sijanje, ali obje s potvrdama iz Stullijeva rječnika, a onda je prvoj pripisano: „Danas se tim imenom zove mašina kojom se šije žito.“ Ni to nije jednostavna pogreška nego izraz novoga prenesenoga značenja jer taj stroj radi isto što i žena i zato se može i on zvati *sijačica*. Potvrđuje to i imenica *redosijačica*, koju imamo zapisano samo tako, napravljenu doduše prema srpskoj potvrdi *redosejačica*, ali autoru nije palo na pamet da uporabi *č*, čini se s pravom.

Još je bolja potvrda tomu riječ *samovezačica*, koja svojim glasovnim sastavom kaže da sama radi ono što i žena, a nalazimo ju u potvrdi iz naših novina VUS 1960.: „Nove kosačice i samovezačice ... nisu našle kupca.“ Potvrda je i *kosačica* za stroj, ali to je hrvatski običnije *kosilica*, *samovezačica* se rabi samo tako.

Ostvarila se imenica *grijačica*. Uporabio ju je Ivo Frangeš u ovom primjeru: *Obično [je] ručavao na vrat na nos ... zimi čak [noseći] i grijačicu pod ogrtačem*. Hrvatski je običnije *grijalica*, ali I. Frangeš nije mogao uporabiti tu riječ, jer se ne bi moglo izbjeći značenje 'električna naprava za grijanje' pa bi tekst ispao smiješan.

Ako se zapitamo treba li izgovarati i pisati *č* ili *ć* u imenice *pjevačica* za ženu koja pjeva, onda je jasno *č*, ali ta ista imenica služi

i za pticu koja pjeva, iako se ptica običnije naziva pjeвица.

Dakle nije sustav tako jednostavan da imenica izvedena od imenice na -ač koja znači mušku osobu, znači žensku osobu, ako je izvedena od pridjeva na -ači znači što drugo jer tu se križaju značenja i tvorbe, stariji i noviji sustav.

U takvim primjerima valja pripaziti da osnova ne mora biti na -ač, nego na -ača, kao što je *vijača*, 'naprava, lopata za vijanje žita' pa je odatle umanjena *vijačica*. Dok je čovjek koji vije *vijač*, žena *vijačica* (ako takve žene ima), ali je *vijačica* i 'mala vijača'.

Završetak -ačica imaju i umanjene od osnova na *c*, *k*, *č*: *kačica* < *kaca*, *dlačica* < *dlaka*, *mlačica* < *mlaka*, *pogačica* < *pogača*, *pregačica* < *pregača*, izvedenice od imenica na -ač koje ne znače osobu, *rogačica* 'rakija od rogača'.

Dok sam još pisao ovaj članak, pitao me D. Šarić, novinar iz Rijeke, je li u *žvakača* (guma) *č* ili *ć*. Misli da bi mogao biti *č*, jer je to danas imenica, a ima imenica na -ača i naveo jednu imenicu kao *blesača*.

Tu moramo pogledati osnovu. U *blesača* je osnova pridjevna, a u *žvakača* glagolska, izvedena je od glagola *žvakati*, zapravo od glagolskoga pridjeva *žvakači* koji dolazi u svezi sa guma, *žvakača* guma, pa kako je guma otpala, pridjev se osamostalio, isto onako kao u *velečasni*, *preuzvišeni* (gospodin). Da je od *žvakači* postala imenica kao *stajačica* bila bi *žvakačica*, ali takva se imenica nije ostvarila, nego *žvakalica*, razgovorno običnije *žvaka*.

Time nismo iscrpli sve probleme sa *č/ć*, ali mislim da sam pokazao put kako ih treba rješavati i da sam neke riješio, što znači poboljšanje u tom području i bar veću sigurnost u normativnoj odredbi.

Stjepan Babić